

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва
та реставрації творів мистецтва

До захисту допущено
« ____ » _____ 2021 р.
Завідувач кафедри
ОДПМ та РТМ
_____ І.С. Підгурний

Дипломна робота
бакалавра

з теми: **«МЕТОДИ ВІДНОВЛЕННЯ КРИХКИХ ТОНКОЗЕРНИСТИХ
ПОЛОТЕН З ФАКТУРНИМ АВТОРСЬКИМ ЖИВОПИСОМ»**

Виконала:
Студентка 4 курсу, групи РТМ1-В17
спеціальності 023 Образотворче
мистецтво, декоративне мистецтво,
реставрація
освітня програма: Реставрація
творів мистецтва
Мазур Тамара Анатоліївна

Керівник: **Н. О. Урсу**,
доктор мистецтвознавства, професор

Рецензент: **І. В. Паур**,
кандидат історичних
наук, доцент

Кам'янець-Подільський – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1	
ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ	
1.1. Історія розвитку і використання класичних художніх матеріалів у станковому малярстві.....	7
1.2. Реставрація творів станкового живопису в контексті мистецтвознавчих джерел.....	22
РОЗДІЛ 2	
СПЕЦИФІКА РЕСТАВРАЦІЇ ПОЛОТНЯНИХ ОСНОВ	
2.1. Структура картин виконаних в техніці олійного живопису. Причини і види пошкоджень.....	30
2.2. Особливості та методологія реставрації крихких тонкозернистих полотен із фактурним живописом.....	39
РОЗДІЛ 3	
РЕСТАВРАЦІЙНИЙ ПАСПОРТ	60
ВИСНОВКИ	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	64
ДОДАТКИ	70

ВСТУП

Мистецтво у всіх його проявах є унікальним людським феноменом, який у процесі історичного розвитку просочився у всі галузі людського життя, ставши його невід'ємною частиною. Це – своєрідна призма, пронизуючи яку реальність стає більш досконалішою.

Живопис є яскравим і багатогранним проявом мистецької галузі, що несе в собі не лише естетичну але й інформативну цінність, будучи унікальним засобом відображення минулої дійсності.

Під неминучим впливом різних епох історія живопису зазнавала певних змін, ідеально підлаштовуючись під конкретний соціополітичний лад, однак, не зважаючи на це, вона не втратила своєї автентичної сутності.

Актуальність теми.

Упродовж різних історичних епох і до сьогодні живопис залишається однією із провідних форм образотворчого мистецтва. Здатність перетворювати окрему поверхню на певне уподібнення реальності, багатство засобів вираження та образних можливостей забезпечили живописному мистецтву одне із чільних місць в історії художньої культури всього світу.

Сутність живопису полягає у відображенні видимих образів за допомогою нанесення фарб на тверду основу, організовуючи двовимірний простір головним чином за допомогою кольору.

Багатогранність живописного мистецтва проявляється у декількох його різновидах: монументальному, станковому і мініатюрі, однак, інколи, в якості особливих його підвидів виділяють театральну-декораційну живопис та іконопис. Кожен із них по-своєму проявився в різних мистецьких доробках великих майстрів, часом переплітаючись з іншими видами образотворчого мистецтва.

Наприклад, із декоративно-прикладним мистецтвом межує портретна мініатюра, із графікою – мініатюра книжкова. Такий специфічний вид живопису

впродовж століть супроводжував сторінки релігійних і світських письмен і прикрашав безліч вишуканих полотен.

Монументальний живопис тісно пов'язаний з архітектурою, оскільки оздоблює громадські та приватні будівлі як світського так і культового характеру. Такий вид живопису може прикрашати інтер'єр (живописний фриз, мозаїкові чи майолікові панно тощо) та екстер'єр (панно, десюдепорт, плафон та ін.) різних споруд. Монументальний живопис здавна цінувався і в певні періоди стрімко розповсюджувався, уособлюючи собою красу та велич рукотворної дійсності.

Станковий живопис, на відміну від монументального, є автономним і самодостатнім явищем, його значущою перевагою є незалежність створення твору від навколишнього середовища – твори станкового малярства не є стаціонарним витвором, тому безперешкодно можуть змінювати місце свого експонування.

Мистецтво станкового живопису є досить древнім і напрочуд стійким. Звичайно, його історія мала доволі тернистий шлях, але саме завдяки цьому він сформувався наскільки складним і багатогранним, тому дана тема розкриває необхідність у дослідженні, збереженні та відновленні таких пам'яток для наступних поколінь.

В даний час реставраційна практика володіє чималим багажем теоретичних надбань, але у зв'язку із постійним процесом модернізації у всіх сферах людської діяльності, деякі реставраційні теорії можуть бути дещо застарілими або недостатньо ефективними, тому в даній роботі ми розглядатимемо всі можливі методи стосовно обраної теми і будемо доводити або спростовувати окремі з них.

Актуальність дослідження знаменується систематизацією теоретичних знань щодо збереження та відновлення творів станкового мистецтва, зокрема, виконаних на тонкозернистих полотняних основах.

Метою дипломної роботи є дослідження методів відновлення крихких тонкозернистих полотен із фактурним авторським живописом.

Для реалізації поставленої мети поставлено наступні **завдання**:

- проаналізувати і систематизувати наявну джерельну базу;
- ознайомитися з історією використання художніх матеріалів у станковому малярстві;
- дослідити специфіку та методи відновлення крихких тонкозернистих полотен із пастозним автентичним живописом;
- виконати реставраційну документацію у вигляді реставраційного паспорта;
- провести реставрацію картини.

Об'єктом дослідження є процес та особливості реставрації живописного полотна ХХ ст.

Предметом дослідження є специфіка реставрації крихких полотняних основ із рельєфним живописом.

Хронологічні межі дослідження: охоплюють період ХХ ст.

Територіальні межі дослідження поширюються на території Західної України.

Методи дослідження. Для виконання завдань дослідження використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. До загальнонаукових методів належать: фактологічний, представлений виявленням і вивченням візуального матеріалу; аналітичний, представлений аналізом наукової літератури з теми дослідження; синтез і структурування інформації. До спеціальних методів належать: статичний метод і метод роботи з першоосновами.

Наукова новизна дослідження: полягає в аналізі методології реставрації ветхих тонкозернистих полотен із фактурним олійним живописом.

Практичне значення роботи. Результати дослідження можуть бути використані:

1. Для більш ґрунтового вивчення та розвитку реставраційної науки.
2. При створенні узагальнюючих праць із реставрації станкового олійного живопису.
3. Для подальшого дослідження цієї теми та суміжних із нею тем.
4. Для викладання даної теми в художніх та споріднених навчальних закладах.

Структура і обсяг роботи відповідають меті і завданням дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, підрозділів, загального висновку, списку використаних джерел, додатків та практичної частини, паспорта виконання практичної частини.

Загальний обсяг роботи: сторінки основного тексту – 58, список використаних джерел кількістю позицій – 62, додатків – 4, сторінок–74.

Практична частина роботи полягає у проведенні комплексу консерваційно-реставраційних заходів по відновленню живописного полотна та написанні копії.

ВИСНОВКИ

Історія живопису – це безмежна ріка, яка почалася із перших картин: кожен стиль витікає із попереднього стилю, всякий великий митець додає досягнення своїх попередників і тим самим впливає на своїх наступників. Кожна історична епоха залишає по собі певні традиції, звичаї, імена і найголовніше – свою культурну спадщину, її надбання відкривають нащадкам завісу минувшини, предмети якої смиренно завмерли в тилу часу.

Особливий різновид образотворчого мистецтва складають твори станкового живопису. Їхня давня традиція і відданість справі його сучасників донині ознайомлюють своїх глядачів із духом тодішніх часів. Пронизуючи час, станкове малярство увібрало найхарактерніші риси кожного історичного періоду, разом із його звичаями, традиціями і канонами, більшість з яких дотепер не втрачають своєї значущості.

З'явившись у процесі історичного розвитку, олійний живопис одразу завоював прихильність художників і глядачів: він створив умови для багат шарового письма, що відкрило шлях до тривалої роботи з кольором, новий метод дозволив перейти до механічного змішування кольорів та їхнього взаємопроникнення, що додає кольору надзвичайної багатогранності, а тривалі висихання фарб додало митцям більше творчої свободи для імпровізації.

Збереження та відновлення творів мистецтва є необхідною умовою самого його існування. Справжнє непомітно переходить в минуле, постійно все набуваючи більшої кількості цінних творів, які потребують професійного піклування заради їх збереження для майбутніх поколінь.

Консервація і реставрація творів мистецтва, поряд з універсальними принципами і підходами, мають певні специфічні особливості, які визначаються самим об'єктом реставраційного впливу. На методологію і методику збережувально-відновлювальних робіт впливає технологічна структура твору, технічні особливості матеріалів і способи їх застосування а також історія

побутування предмета. Станковий олійний живопис об'єднує велику кількість творів, створених у різні епохи, з різними цілями, які належать до різних культур.

Мета вищої реставраційної освіти полягає у формуванні цілісного системного підходу до консервації і реставрації пам'яток живопису, коли кожна дія по відношенню до роботи осмислюється не тільки технічно, але й етично і естетично. Реставратор є ключовою фігурою реставраційно-дослідного процесу, він повинен володіти знаннями і вміннями, необхідними для співпраці з професіоналами в області історії мистецтв, природничих наук, включаючи фізику, хімію, біологію, кліматології і інших, але не намагатися замінювати їх.

Отже, крім, якісного виконання консерваційно-реставраційних процесів професія реставратора передбачає правильний вибір методології, що враховує багато факторів. Тому в професії консерватора-реставратора загострюється увага на його ролі у прийнятті рішень в області своєї компетенції.

У процесі пошуково-дослідницької роботи ми ознайомилися із працями Ю. Боброва, К. Іванової, О. Постернак, Б. Сланського, в яких містяться розгорнуті відомості про методи і прийоми консервації та реставрації олійного живопису на полотняній основі, а також теоретичні засади консерваційно-реставраційної справи. У контексті цих досліджень ми дійшли висновку, що враховуючи широкий методологічний спектр у цій сфері, певна частина класичних прийомів потребує змін стосовно використання окремих матеріалів, а саме заміни їх на більш сучасніші. Сучасна реставрація перебуває на шляху постійного вдосконалення, тому її досягнення дозволяють значно якісніше продовжувати життя мистецьким творам.

У результаті наукових пошуків досліджено методи відновлення крихких тонкозернистих полотен із фактурним авторським живописом виконано наступні завдання:

– проаналізовано і систематизовано наявну джерельну базу;

- ознайомилися з історією використання художніх матеріалів у станковому малярстві;
- досліджено специфіку та методологію відновлення крихких тонкозернистих полотен із пастозним автентичним живописом;
- виконано реставраційну документацію у вигляді реставраційного паспорта;
- проведено реставрацію картини.

Реставрація картини «Цибуля на килимку» пройшла досить успішно. Твору повернено експозиційний вигляд, проведено всі консерваційно-реставраційні заходи. Зараз робота знаходиться в належних умовах і може повернутися у стіни музею.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алёшин А. Б. Реставрация станковой масляной живописи в России. Ленинград : РСФСР, 1989. 6-45 с.
2. Балаева С. П., Малеин Н. И., Тихонов Н. П., Трончинский С. В., Фармаковский М. В. Хранение музейных ценностей. Ленинград, 1940. 28 с.
3. Бергер Э. Живописная техника древности. Мюнхен, 1904. 6 с.
4. Бобров Ю. Г. Консервация. Реставрация. Воссоздание. Вопросы терминологии. Художественное наследие: хранение, исследование, реставрация. № 13. Москва : ВНИИР, 1990. 5-17 с.
5. Бобров Ю. Г., Бобров Ф. Ю. Консервация и реставрация станковой темперной живописи. Москва : ООО Художественно-педагогическое издательство, 2008. 128 с.
6. Бобров Ю.Г. Теория реставрации памятников искусства: закономерности и противоречия. Санкт-Петербург : Русская Академия Искусств, Государственный Академический институт живописи, скульптуры и архитектуры им. И.Е. Репина, 1997. 8 с.
7. Брилл. Т. Свет. Воздействия на произведения искусства. Москва : Мир. 1983.38 с.
8. Ванд-Поляк С. В. Практика хранения коллекций в местных художественных музеях. Москва., 1970. 44 с.
9. Виннер А.В. Материалы масляной живописи. М., 2000, 33 с.
10. Воско-маслянная темпера. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://studopedia.org/4-131849.html>. Назва з екрану.
11. Голейзовский Н. К., Иванова Е. Ю. Новые методы реставрации станковой масляной живописи. Реставрация, исследование и хранение музейных художественных ценностей. 3-й вип. Москва, 1979. 200 с.

12. Горин И. П., Черкасова Е. В. Реставрация станковой живописи учебник ВНИИР. Москва : Искусство, 1977. 13 с.
13. Грабарь И. Э. История русского искусства. Москва : АСТ, 2009. 288 с.
14. Грабарь И. Э. Реставрация в свете современной науки. Вопросы реставрации. 5-е вид. Москва, 1926. 56 с.
15. Гуміарабікова темпера. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.um.co.ua/1/1-1/1-131095.html>. Назва з екрану.
16. Дедюхина В. С. Реставрация. Российская музейная энциклопедия. Т. 2. Москва, 2001. 47 с. 56
17. Енкаустика. Таємниці античного живопису. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://plomin.club/encaustic/>. Назва з екрану.
18. Иванова Е. Ю. От изучения технологии и повреждений станковой масляной живописи XIX века, к выбору метода технической реставрации. Художественное наследие. №23 (53). Москва : РИО. ГосНИИР 2009. 73 с.
19. Иванова Е. Ю., Постернак О. П. Техника реставрации станковой масляной живописи. Москва : Индрик, 2005. 13 с.
20. Иванова Е. Ю. Живопись и время. Российское портретное наследие 17-19 вв. Исследования, реставрация, атрибуция. Москва : ГИМ, 2004. 66 с.
21. Изаксон А. Учитесь писать темперой. Москва, 1961. №1. 54 с.
22. Искусствознание. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://bigenc.ru/fine_art/text/2022657. Назва з екрану.
23. История возникновения техники иконописи. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://www.ukoha.ru/article/hitor/ictoria_vozniknovenia_tehniki_ikonopici.htm. Назва з екрану.
24. История темперы. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://studref.com/478481/kulturologiya/istoriya_tempery. Назва з екрану. 11

25. Історія живопису з давніх часів і до наших днів. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://yourart.pp.ua>. Назва з екрану.19
26. Історія живопису з давніх часів і до наших днів. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://studfile.net/preview/5720949/page:87/> Назва з екрану.21
27. Карасева В. Н. Укрепление красочного слоя и грунта воскосмоляными мастиками. Вопросы реставрации и консервации произведений изобразительного искусства. Методическое пособие. под ред. И. Грабаря. Москва, 1960. 57-59 с.
28. Киплик Д. Е. Техника живописи. Москва, 1950. 23 с.
29. Когда же была изобретена живопись маслом? [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://art-moiseeva.ru/oilpainting-bamiyan/>. Назва з екрану.18
30. Кудрявцев Е. В. Основы техники и консервации картин. Москва : Искусство, 1937. 131 с.
31. Кудрявцев Е. В. Техника реставрации картин, Москва : ГГГ, 1948. 97 с.
32. Кудрявцев Е. В., Лужецкая А. Н., Основы техники консервации картин, Москва – Ленинград , 1937. 63 – 67 с.
33. Лактионов О., Виннер О. Русская темперная живопись. № 1. Москва : Художник, 1961. 26 с.
34. Масляная живопись. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://w.histrf.ru/articles/article/show/maslianaia_zhivopis . Назва з екрану.
35. Материалы живописи и их грунтовка. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://studfile.net/preview/5720949/page:86/>. Назва з екрану.
36. Научные и методологические проблемы реставрации: этические аспекты профессиональных отношений. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mrr2003.ru/stati/item/105-nauchnye-i-metodologicheskie-problemy-restavratsii-eticheskie-aspekty-professionalnykh-otnoshenij.html>. Назва з екрану.
37. Олсуфьев Ю. А. Икона в музейном фонде: исследования и реставрация. Москва: Паломник, 2006. 400 с.

38. Основа для живописи. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://paintingart.ru/articles/technologypainting/foundation.html>. Назва з екрану.
39. Основы музейной консервации и исследования произведений станковой живописи. За ред. Гренберг Ю. И. Москва : Искусство, 1976. 106 с.
40. Пастернак О. П. Положительное зло реставрации. №5. Москва : Знание – сила, 1995. 88-98 с.
41. Причины разрушения станковой масляной живописи. Методы хранения и консервации. [Электронный ресурс]. Режим доступа : https://studopedia.ru/16_8545_prichini-razrusheniya-stankovoy-maslyanoy-zhivopisi-metodi-hraneniya-i-konservatsii.html. Назва з екрану.
42. Реставрация икон: Методические рекомендации / под ред. : М. В. Наумовой. Москва : В Х Н Р Ц. им. академика И. Э. Грабаря, 1993. 226 с.
43. Реставрация памятников живописи. Учебно-методическое пособие для студентов факультета искусствоведения и культурологии специальности 020600 «Искусствоведение». Екатеринбург : Издательство Уральского университета, 2004. 56 с.
44. Реставрация произведений станковой масляной живописи. Учебное пособие для средних художественных заведений. Москва : "Искусство", 2012. 104 - 110 с.
45. Реставрация. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.baget1.ru/conservation-restoration/conservation-restoration.php>. Назва з екрану.
46. Реставрация. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://wiki.moda>. Назва з екрану.
47. Сланский Б. Техника живописи. Москва : Академия художеств СССР, 1962. 68 с.

48. Темпера – техника живописи с тысячелетней историей. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://veryimportantlot.com/ru/news/blog/tempera>. Назва з екрану.
49. Темпера. Особенности работы. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://gavrilovart.ru/lessons/sovety/82-tempera>. Назва з екрану.
50. Темпера живопись. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://gallerix.ru/pedia/painting--tempera/>. Назва з екрану.
51. Технологія живописних матеріалів. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://bibliograph.com.ua/slovarZhivopis/60.htm>. Назва з екрану.
52. Титов М. Ф. Визначення та опис стану збереженості станкового живопису: методичні рекомендації. Луганськ : Світлиця, 2007. 36 с.
53. Фармаковский М. В. Воздушный режим в музеях : По данным наблюдений, проведен в Государственном русском музее с весны 1939 г. по июнь 1940 г. Ленинград, 1941. 28 с.
54. Фармаковский М. В. Консервация и реставрация музейных коллекций. Москва, 1947. 83 с.
55. Фаюмские портреты. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://artchive.ru/encyclopedia/3591~Fayum_Mummy_Portraits. Назва з екрану.
56. Федосеева Т. С. Применение синтетических материалов і практике реставрации станковой масляной живописи. Обзорная информация. Выпуск 5. Москва, 1989. 116 – 120 с.
57. Федосеева Т.С. Материалы для реставрации живописи и предметов прикладного искусства. Москва, 1999. 144 с.
58. Х. В. Янсон, Э Ф. Янсон. Основы истории искусств. Санкт-Петербург: Икар, 1982. 143 – 144 с.
59. Хвостенко Т. В. Энкаустика: Искусство, пережившее тысячелетия. Москва : Олимпия Пресс, 2005. – 808 с.

60. Этические аспекты реставрации. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://mariefrolova.wixsite.com/helyreallitas/blank-4>. Назва з екрану.
61. Этические проблемы реставрации. [Электронный ресурс]. Режим доступа : <https://studfile.net/preview/3193843/page:17/>. Назва з екрану.
62. Яхонт О.В. О реставрации и атрибуции. Москва, 2007. 94 с.